

דְּרָשׁוֹנָה

פרשת בראשית, תש"פ, מספר 1340

מי נקרא בשם בספר בראשית?

יונה בר-מעוז

המסמך:⁵ "וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלַעֹוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְלל חַיַּת הַשָּׂדֶה".⁶ חלקו של האדם קטן אף מזה ביצירת האישה: "וַיִּבֶן ה' אֱלֹקִים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבָאָהּ אֵל הָאָדָם. וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפֶּעַם עֵצָם מַעֲצָמִי וּבִשָּׂר מִבִּשְׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקְחָה זֹאת" (בר' ב:כג-כד). היינו, אלוקים יוצר את מהותה כאישה, והאדם מזהה מהות זאת, ומאשר את התאמת השם לה, אך לא נאמר שהוא זה שקרא לה בשם.⁷

מכאן ואילך נראה, שבסיפורי תולדה רבים מציינים קריאת שמו של אדם רק כשהוא בעל ערך מיוחד. קריאת השם על ידי אדם נעשית באחד משלושה אופנים: קריאת שם ללא כל הנמקה, קריאת שם ומתן הנמקה לשם, מתן הנמקה לשם וקריאת השם.⁸

התופעה הראשונה הבולטת לעין היא, ששני הנולדים הראשונים לאדם אמנם ידועים בשמם: "וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה'. וַתִּסָּף לָלֶדֶת אֶת אָחִיו אֶת הָבֶל" (בר' 4:1-2).

5 אמנם בפסוקים המובאים להלן ה' קורא שם, אך אין בכך סתירה למה שאמרנו: "זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בַּיּוֹם בָּרָא אֱלֹקִים אָדָם בְּדַמּוֹת אֱלֹקִים עָשָׂה אֹתוֹ. זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָאם וַיִּבְרָךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בַּיּוֹם הַבְּרָאָם" (בר' ה:א-ב). מדובר בקביעת מהות הקשר שבין איש ואישה, שהוא שונה מהקשר שבין זכר לנקבה בבעלי החיים, שהרי שמם "אדם" מבטא את השוויון ביניהם מחד ואת איחודם מאידך.

6 ב:כ. בפסוק הקודם נאמר שאדם יכול רק לקרוא שמות ולא את הדבר עצמו שאלוקים מביאו מוגמר לפניו: "וַיְבָא אֵל הָאָדָם לְרְאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נָפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ".

7 אם לא נפרש כך, אי אפשר כלל להבין את העניין, שהרי לא נזכר שקראו לגבר שם 'איש' לפני כן, ואיך יקרא אדם לאישה על שם האישה?

8 שאלה ראויה לדיון נפרד היא אם נוכל למצוא עיקרון מסדר מתי תינתן הנמקה בכלל, ומה קובע אם היא תינתן לפני הקריאה או אחריה.

הכלי העיקרי לבריאת העולם על פי בראשית פרק א' הוא הדיבור, והפועל הבולט ביותר בשלבים הראשונים הוא "ויאמר".¹ כמו כן נזכרת פעולת הקריאה, לציון יצירת מהות של הנקרא.² כך נוצרה מהות היום ומהות הלילה, השמיים, הארץ והימים.³

בבראשית פרק ב מתברר, שהאדם חולק עם אלוקים את היכולת לקרוא שמות ובכך לזהות את המהות, ואולי יש לו חלק בייצובה.⁴ ההבדל העיקרוני ביניהם הוא, שהבורא קורא את הדבר המסומן עצמו: "וַיִּקְרָא אֱלֹקִים לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה" (בר' א:ה), ואילו האדם קורא רק את השם

* יונה בר-מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל "מקראות גדולות הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

** לכבוד הנער הנעים, רפאל בן דויד ודבורה מנצר, שהגיע לגיל מצוות וזוכה לעלות לתורה בשבת "בראשית". יהי רצון שיוסיף ויתעלה בתורה ובריאת שמים, והמשפחה תרווה ממנו נחת מלוא חופניים.

1 משנה אבות ה, א: "בעשרה מאמרות נברא העולם".

הרחיב את הדיון על הבריאה בכוח הדיבור c. Westermann, Genesis 1-11, translated by J.

Scullion, Minneapolis 1984, p.38 ff

2 מ"ד קאסוטו, בפירושו לספר בראשית, הצביע על כך, שגם מסיפור היצירה הבבלי משתמע ש"קריאת שם" לדבר פירושה יצירתו של דבר.

3 רבו הפירושים על משמעות קריאת "יום" ו"לילה", אך הם אינם מתאימים לנקראים האחרים. ולהפך, פירוש שמסביר את קריאת "ארץ" אינו מתאים ליום וללילה, או לשמש, וכיוצא בזה. נראה לי שהקריאה מבטאת את קביעת החוקיות של הדברים המרכזיים הנוגעים לעולמו של האדם: הזמן שקוצב את חייו, ושלושת מרחבי היקום שבהם חייו תלויים.

4 לכך מכוון, כנראה, המדרש בבראשית רבה יז, ד שמצביע על נחיתות המלאכים בתחום זה.

איננו יכולים לדעת בוודאות איזו מהפכה רוחנית אירעה בימי אנוש,¹¹ אך המהפכה הזאת הייתה משמעותית עד שהצדיקה קריאת שם לאנוש, ובכך הפכה אותו לאדם מספר שניים בהטבעת חותם מהותי על בני האדם, שיקראו מכאן ואילך גם "בני אנוש". אמנם אין הסבר לשם 'אנוש', אך נראה שהוא נדרש משורש 'אנש',¹² שמשמעו להיות חלש. ואכן, עשרות היקרויותיו של השם "אנוש" כמייצג את כל האנושות, או את אחד מנציגיה, מבטאים בדרך כלל מצב של פגיעות או חסרון מוסרי. בכך נוצרה פרשנות פנים-מקראית לכתוב "אִז הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם ה'", כמשהו שלילי המדרדר את המין האנושי.¹³

כאשר נולד אברם, שנבחר אחרי נח להתהלך לפני אלוקים, אין קוראים לו שם, אך את החסר הזה ימלא אלוקים בשתי צורות: הוא ימיר את שמו לאברהם, ושלוש פעמים יהדהד ברמה את שמו החדש כאשר יקרא לו בסיפור העקדה.¹⁴

בני אברהם, יצחק וישמעאל,¹⁵ בניגוד לבניו מקטורה, ייקראו בשם, ובכך יובטח כי יטביעו חותם בל יימחה בהיסטוריה. בני יצחק, עשו ויעקב, יזכו באותו כבוד, וכמוהם שנים עשר בני יעקב, שמהם ייבנה עם ישראל. אף בני יוסף, שנולדו במנותק מסבם ומדודיהם, נקראים בשם, כי הם עתידים להתחבר שוב עם המשפחה ואף יהפכו לשניים משבטי ישראל.

11 האם זו מהפכה חיובית שמבטאת הערצה לאל ועבודה לו, כמו שמשמע מן הביטוי הדומה בצפניה ג:ט, או שמא מדובר בחילון שם ה' ועבודת תחליפים לו, כמו שפירשו חז"ל בבראשית רבה כג, ז?

12 מ' גרסיאל (נזכר לעיל בהערה 8) לא ציין מדרש סמוי זה אף שעמד (בע' 92) על הירידה במעמד האדם.

13 לכן פרשנים כר' עובדיה ספורנו ור' נפתלי צבי ברלין, שפירשו את הקריאה בשם ה' בדור זה באורח חיובי, מסבירים זאת כתיקון נצרך לתופעה שלילית שהחלה אז.

14 דבר דומה יקרה ליעקב, שאמנם נקרא בשם עם לידתו, אך בשל המאבק עם עשו יוסיף לו ה' שם חדש ויקרא בשמו במחזה הנבואה לפני הירידה למצרים, כי היא איום על עתיד זרעו, ושמה לא יטביע חותם בהיסטוריה.

15 אצל שניהם יש הרחבה סיפורית שמנמקת את השם.

ד:א-ב), אך למרות שיש הנמקה לשמו של הראשון, וגורלו של השני מנמק את שמו,⁹ לא נאמר שהם נקראו בשמות. הניגוד הברור להם הוא שת, הבן השלישי של אדם וחווה, שיש הנמקה לשמו, והוא נקרא פעמיים בשם, הן על ידי אימו והן על ידי אביו: "וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שֵׁת לִי אֶלְקִים זָרַע אַחֲרֵי תַחַת הֶבֶל כִּי הָרְגוּ קַיִן" (בר' ד:כד); "וַיֹּלֶד בְּדָמוֹתָו כְּצִלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת" (בר' ה:ג).

נראה שהיעדר קריאת שם לקין ולהבל אינו מקרי, כיון שלשני הנולדים הראשונים לא היה המשך, ומהותם לא הטביעה חותם בהיסטוריה האנושית. הדבר נכון במיוחד באשר להבל, שהרי "התנדף" מן העולם בלי להשאיר אחריו שם ושארית, ממש כהבל פה.

אשר לקין, צאצאיו אמנם נמחו במבול, שכן נח ובניו הם מצאצאי אחיו שת, אך יש שלושה רמזים להמשכיות סמויה.¹⁰ הרמז הראשון הוא שחווה מנמקת את שמו, והרי זה כאילו קראה לו בשם. הרמז השני הוא שחנוך, בנו של קין, נקרא בעקיפין בשם, בעת שאביו קורא עיר על שמו, ועל ידי זה מהותו של חנוך מטביעה חותם כלשהו בעולם. הרמז השלישי הוא ששמות צאצאיו של קין דומים מאד לשמות צאצאי שת, ויתרה מזאת, שני שמות בשושלתו זהים לשמות צאצאים מיוחדים בשושלת שת: האחד – חנוך שגורלו שונה מכל בני האדם, כי הוא מתהלך את האלוקים ואלוקים לוקחו כידיד להיות עימו; השני הוא למך המוליד את נח הצדיק שהתהלך אף הוא עם האלוקים, וזכה לחסות בצל כנפיו ולהינצל מן המבול. למך אף קורא שם לנח, ומנמק את השם שמביע מהות מיוחדת. ההיסטוריה הוכיחה את ראייתו החודרת של למך, כי נח אכן ניחם את האנושות, בהשאירו לאדם שם ושארית כמו בנו שת.

"וּלְשֵׁת גַּם הוּא יֵלֵד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ אֲנוֹשׁ אִז הוּחַל לְקָרָא בְּשֵׁם ה'" (בר' ד:כו).

9 מ' גרסיאל רואה בזה, בעקבות קאסוטו, מדרש שם סמוי. ראו: מדרשי שמות במקרא, רמת גן תשמ"ח, ע' 147.

10 ואכן מדרש חז"ל בבראשית רבה כג, ג הופך את נעמה, צאצאיתו של קין, לאשת נח, ובכך משלב את קין בהמשך ההיסטוריה האנושית.

שֵׁם... יִפֹּת אֱלֹקִים לִיִּפֹּת וְיִשְׁפֹּן בְּאַהֲלֵי שֵׁם" (בר' ט:כו-כז).

ר' משה אלשיך (1507-1600) פירש את מרכזיותו של שם באמצעות ברכת נח: א חשוב כי ברכתו גדולה מאד ומפורש בכתוב. והוא באמור אליו "ברוך ה'" כו' (=אלקי שם). ומה ברכו? כי מה שיאמר בעולם לא יאמר 'אלקי יפת' או 'אלקי חס'. כי אם 'אלקי שם' בייחוד. כענין "ברוך ה' אלהי ישראל" ו"ברוך אתה ה' אלקי אברהם" כו' וכיוצא, כי לבד בישראל יזכיר שמו יתברך אשר הם משם.

נוסיף על דברי ר' משה אלשיך, כי שם יהיה הראשון שאנשים יזהו בו את הראוי להיות הנושא את שם ה' ומקרב אותם לעבודתו, בהיותו דוגמה ומופת להתנהגות מוסרית נעלה. התנהגות זאת נתבעת מן המין האנושי שנוצר בצלמו של אלוך שהוא מקור המוסר, בניגוד לציור שציירו להם עובדי האלילים, והעברת המסר הזה היא הטבעת חותם משמעותית מאד בהיסטוריה האנושית.

רק שמות בני יהודה הראשונים, ער ואונן, נראים כמערערים את התמונה שהוצגה כאן, שהרי הם מתו ערירים ולא הטביעו את חותמם בהיסטוריה של עם ישראל, אלא שקריאתם בשם חושפת בפנינו את הרובד הנסתר של מצוות הייבום, שעליה מסרה תמר את נפשה. שכן, בדברים כה-ו-ז יודגש, שמטרת הייבום היא לשמר את שמו של המת: "יקום על שם אָחִיו הַמֵּת וְלֹא יִמָּחָה שְׁמוֹ מִיִּשְׂרָאֵל... מֵאֵן יִבְמִי לְהַקִּים לְאָחִיו שֵׁם בְּיִשְׂרָאֵל". על כן ספר בראשית מזכיר שער ואונן נקראו בשם, ובכך שימר את זכרם.

יוצא דופן נוסף הוא שם, הבן המובחר של נח, שממנו צמח עם ישראל, ואף על פי כן אין כל רמז בלידתו על תפקידו המרכזי בהיסטוריה, ואביו אינו קורא לו בשם. חיסרון זה מתוקן למעשה בשמו, כיוון שכל קורא בתורה או מספר את סיפוריה, קורא שם לשם בכל פעם שמסופר עליו. כלומר, יש כאן תחכום סיפורי שמציין את מרכזיותו של שם בדרך סמויה, ומרכזיות זו מתחזקת על ידי שתי אמירות מפורשות בברכתו של נח לשם: "וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱלֹקֵי

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[f דף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף